

EEN RIJK LAND MOET RIJK LEVEN

Voor mijn ouders Riny en Jan

MARTIN TEN CATE

**EEN RIJK LAND
MOET
RIJK LEVEN**

NEDERLAND OP ZOEK NAAR BALANS

Boom – Amsterdam

Omslagontwerp: René van der Vooren, Amsterdam
Vormgeving binnenwerk: Zeno Carpentier Alting, Amsterdam

© 2015 Martin ten Cate

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

*No part of this book may be reproduced in any way whatsoever
without the written permission of the publisher.*

ISBN 9789089534774

NUR 680

www.uitgeverijboom.nl

VOORWOORD

Economie is een prachtig vak. Ik vind het boeiend om erover te lezen, na te denken en – sinds kort– om erover te schrijven. Het boeiende van het vak is dat het zoveel gezichtspunten heeft. Dat is tevens de reden dat we er zoveel meningen over hebben. Zouden er op de wereld twee economen zijn (of twee niet-economen, want ook zij hebben een mening over economie) die er eenzelfde mening op na houden? In de tijd dat ik aan dit boek schreef kwam ik mensen tegen die ongeveer hetzelfde dachten als ik, maar op bepaalde punten ook weer niet. Fantastisch, door andere meningen aan te horen gaan mensen nadenken, veranderen ze soms zelfs van gedachte en komen ze hopelijk tot betere inzichten.

Het aantal parameters in de economie is eindeloos, evenals de beschikbare gegevens. Daarbij komt dat de reactie van mensen vaak onvoorspelbaar is en dat maakt economie buitengewoon boeiend en complex. Niettemin bestaan er een paar algemene economische beginselen die onomstreden zijn; veel mensen lijken die te zijn vergeten, of hebben er zelfs helemaal geen notie van. Het zondigen tegen algemene economische principes is naar mijn opvatting een van de redenen waarom de huidige crisis is ontstaan en nog steeds voortsuddert. Deze opvatting heeft mij doen besluiten om dit boek te schrijven.

De inhoud van dit boek, dat op persoonlijke titel geschreven is, heeft weinig met mijn dagelijkse werk bij ABN AMRO te maken. Maar natuurlijk word je door een loopbaan bij een bank op een bepaalde manier gevormd. Toch heb ik naar eer en geweten geprobeerd om de inzichten die ik bij de bank heb verkregen zo objectief mogelijk te gebruiken in dit boek, waarbij telkens de invalshoek ‘wat is economisch gezien logisch en wenselijk?’ voorop heeft gestaan. Het belang van de bank of

van banken in het algemeen speelt daarbij geen rol. Het belang van ons allen heeft in alles vooropgestaan. Het is aan u om te bepalen of dat is gelukt.

Om mijn betoog te staven heb ik de nodige economische cijfers gebruikt. Daarmee wil ik vooral langdurige trends laten zien. Het gaat mij niet om een procent of een miljard meer of minder. De trends waar het in dit boek om gaat wijzigen niet zomaar van jaar tot jaar.

Voor de internationale vergelijkingen heb ik over het algemeen gebruikgemaakt van cijfers tot en met 2013. Cijfers zoals die zijn te vinden op websites van bijvoorbeeld de OECD, de EU of de Wereldbank zijn opmerkelijk genoeg niet altijd eenduidig en wijken wel eens af van cijfers van bijvoorbeeld DNB, CBS en andere nationale instanties. Voor het signaleren van de grote lijnen wijzen ze echter allemaal in dezelfde richting. De cijfers over de Nederlandse betalingsbalans (een belangrijk gegeven in dit boek) zijn bijgewerkt tot en met het derde kwartaal 2014. Niet in alle gevallen is gebruikgemaakt van de meest recente cijfers, maar ook daarvoor geldt dat het voor het signaleren van de grote lijnen niet uitmaakt. Het is aan u om in de toekomst de verdere ontwikkelingen te volgen.

Dit boek is bestemd voor iedereen die in economie is geïnteresseerd en de debatten over onze nationale economie met belangstelling volgt. Daarbij heeft vanaf het begin vooropgestaan dat de tekst prettig leesbaar en toegankelijk moet zijn. Ik heb met dit boek dan ook geen enkele wetenschappelijke pretentie. Voorts moet de inhoud stof tot nadenken bieden voor economen en het liefst ook voor de politiek. Het is mijn overtuiging dat de wijze waarop momenteel onze economische instituties worden vormgegeven de economische ontwikkeling van Nederland meer schaadt dan goeddoet.

In dit boek toets ik datgene wat we in de wereld en in het bijzonder in Nederland zien gebeuren aan algemene economische (theoretische) principes. Op veel punten zijn we behoorlijk afgedwaald van het 'economisch rechte pad' en daarom valt er veel over te zeggen.

Daarmee zijn we aangeland bij de doelstelling van dit boek: het starten van een breed nationaal debat over de (on)zin van ons enorme spaaroverschot. Moge dit boek daarvoor een aanzet zijn. Ik kijk uit naar de discussie die hierop volgt.

Breukelen, januari 2015

Martin ten Cate

INHOUD

INLEIDING

- Terreinafbakening 11
- De structuur van dit boek 17
- Micro, Macro 20

1 DE GESCHIEDENIS VAN EEN RIJK LAND

- Inleiding 25
- Het ontstaan van rijkdom 26
- Een korte economische geschiedenis van Nederland 34
- De statistiek 49
- Conclusie 58

2 DE BETALINGSBALANS

- Inleiding 61
- Wat is de betalingsbalans? 62
- Lopende rekening: de goederenbalans en de dienstenbalans 63
- Lopende rekening: de inkomensrekening en de inkomensoverdrachtenrekening 65
- De vermogensoverdrachtenrekening 66
- De financiële rekening 67
- De rol van een wisselkoers 71
- Vaste wisselkoersen en de komst van de euro 73
- Meer aandacht voor de lopende rekening 76
- Onze exportobsessie 79
- Nederland als vestigingsland 81
- Overschotten en extern vermogen 82
- Een internationale blik 90

Europees kampioen 91
Waarom een overschot of een tekort? 95
Maar één keer uitgeven 97
Conclusie 99

3 HUIS EN HYPOTHEEK

Inleiding 103
Een macro-economische observatie 105
Subsidie voor (bijna) iedereen 114
Conclusie 121

4 EEN SOLIDAIR EUROPA?

Inleiding 125
Financiële solidariteit 126
Die ene, allesoverheersende vraag 130
Conclusie 136

5 HET NEDERLANDSE PENSIOENSTELSEL

Inleiding 141
Het pensioen van Robert 141
De drie pijlers van ons pensioen 149
Het kapitaaldeckingsstelsel versus het omslagstelsel 152
De rol van de pensioenfondsen 165
Conclusie 174

6 SPAREN EN INVESTEREN

Inleiding 177
Investeren 177
Sparen 187
De rente 191
De spaarillusie 197
Conclusie 199

7 HET INDIVIDUELE INKOMEN

Inleiding 201
Een leven lang inkomen 201
Conclusie 209

8 HOE NU VERDER?

Inleiding 215

Onderbesteding 216

Onze pensioenen 225

De solidariteit 239

BESLUIT 245

DANKWOORD 251

LITERATUUR 253

‘We cannot solve our problems with the same
thinking we used when we created them.’

ALBERT EINSTEIN

INLEIDING

TERREINAFBAKENING

Dit boek gaat over de Nederlandse economie. Dat had u waarschijnlijk al afgeleid uit de titel. Dat is een heel breed onderwerp waarover bovendien al veel geschreven is. Een nadere afbakening is daarom nodig. Daartoe wil ik allereerst schetsen waarover dit boek niet gaat.

Dit boek gaat niet over sectoren in ons land waar het al dan niet goed mee gaat. En ook niet over de kansrijke sectoren waar we mogelijk al onze kaarten op zouden moeten zetten. Dat kunnen ondernemers veel beter dan ik. Het gaat ook niet over hoe de overheid haar bezuinigingen zou moeten invullen, dan wel waar zij haar beleid zou moeten intensiveren. Meer onderwijs, minder uitkeringen of betere zorg. Of zo hier en daar een procentje meer of minder. Of bijvoorbeeld over een waaier aan belastingmaatregelen die ons land weer uit het slop zouden kunnen halen. Het gaat ook niet nog een keer over die vermalelijde banken waar zoveel mis is gegaan; er is immers al zoveel over geschreven. Over bonussen of nog een keer over de slechte invloed van de Amerikaanse hypotheken waarmee ook voor ons land de financiële crisis begon. Nee, daarover gaat het allemaal niet.

Dit boek gaat over financiën. En dat is eigenlijk wel logisch. We noemen de crisis waarmee we te maken hebben sinds 2008 niet voor niets een financiële crisis. Dit in tegenstelling tot bijvoorbeeld de crisis van de jaren zeventig, die we de energiecrisis noemen, of de dot.comcrisis van begin deze eeuw.

Financiën dus, daarover gaat dit boek. Sommigen van u zullen dit misschien een ietwat saai onderwerp vinden en het is misschien ook wel minder 'beeldend' dan een heldenverhaal over het succes van de

Nederlandse logistieke sector. Of het succes van onze strijd tegen het water in de Deltawerken, dat ons een vooraanstaande plaats heeft opgeleverd in de wereld op het gebied van ‘watermanagement’ in de meest brede zin. Maar let op: financiën zijn heel belangrijk en absoluut niet saai in het brede verband van dit boek.

Financiën, en dan meer specifiek persoonlijke financiën, zijn voor velen een noodzakelijk ‘kwaad’, maar wel iets waaraan zo nu en dan aandacht moet worden besteed. Daarbij zullen velen van u hebben ontdekt – wellicht door schade en schande wijs geworden – dat met het goed organiseren en regelen van je eigen financiën veel winst is te boeken. Zoveel zelfs, dat u er met het beter organiseren van uw eigen financiën financieel meer op vooruitgaat dan met een promotie op het werk. De juiste bij u passende hypotheek, met het juiste rentetype. Het heroverwegen van de verzekeringsportefeuille, niet te weinig, maar vooral ook niet te veel verzekeren. En wat te denken van de energienota, de zorgverzekering, het bewuster winkelen en het raadplegen van de juiste websites of het regelen van uw pensioen?

In dit boek gaat het echter niet over uw persoonlijke financiën en ook niet over de overheidsfinanciën, al komen beide zeker ter sprake.

Dit boek gaat over de financiën van heel Nederland. Want als met het goed organiseren van je eigen financiën al veel winst is te behalen, dan komt de gedachte al snel op dat datzelfde eveneens kan gelden voor de landelijke financiën.

Is daar dan niet al heel veel over geschreven, zult u wellicht denken. Nee, vreemd genoeg niet. Er wordt veel gepubliceerd over de economische en financiële aspecten van bijvoorbeeld de woningmarkt, de situatie van ouderen, de pensioensector, de diverse bedrijfssectoren, de zorgsector, de financiële markten, de overheid, de export en de Europese Unie. Maar het totaal en de onderlinge samenhang komen er vaak bekaaid af. Vreemd genoeg is ook niemand verantwoordelijk en aanspreekbaar voor dat totaal, althans zo lijkt het. De regering is verantwoordelijk voor de overheidssector, en in de private sector is elk individu verantwoordelijk voor zijn of haar eigen deel. Maar wie is verantwoordelijk voor het totaal? De regering wellicht – wie zou het anders kunnen zijn? Maar is dat ook werkelijk zo? Ja, maar slechts tot op zekere hoogte, we leven immers in een vrij land, en de regering kan niet rechtstreeks worden aangesproken op keuzes die vrije personen maken. Natuurlijk, de regering kan worden aangesproken op fout gedrag

van personen, zij moet immers ook handhaven, en wellicht ook nog op ongewenst gedrag van personen. Maar hoe zit het met financieel ongewenst gedrag? Ook daarvoor is de regering naar mijn opvatting tot op zekere hoogte verantwoordelijk; een regering dient een 'omgeving' te scheppen waardoor vrije personen zich zo gaan gedragen dat hun gedrag de economische ontwikkeling van ons land optimaal ten goede komt. Maar altijd 'tot op zekere hoogte': vrije personen in een vrij land kunnen immers niet gedwongen worden om bepaalde financiële keuzes te maken – zolang men daartoe niet gedwongen wordt door bijvoorbeeld de fiscus, vermogensverschaffers of regelgeving. Maar voordat we toekomen aan de vraag hoe een regering een omgeving kan scheppen die de economie optimaal ten goede komt, moeten we het eerst eens worden over de vraag: wat is financieel ongewenst? En hiermee verraad ik mijn boodschap: naar mijn mening vertonen velen in Nederland 'financieel ongewenst gedrag'. Ongewenst in die zin dat hun financiële keuzes volkomen contraproductief zijn aan het oplossen van de crisis in Nederland. Daarover gaat dit boek!

Laten we om te beginnen eens een paar jaar teruggaan in de tijd. Toen in 2008 de kredietcrisis, ook wel aangeduid als de schuldencrisis, de bankencrisis of de financiële crisis, om zich heen begon te grijpen waren er plotseling veel deskundigen die wisten hoe deze crisis opgelost moest worden. Politici, economen, opiniemakers, journalisten, (centrale) bankiers, columnisten en andere zelfbenoemde deskundigen; ze wisten het allemaal: we moeten onze schulden gaan afbouwen.

Op zich is het al heel curieus dat vrijwel niemand de crisis heeft zien aankomen, maar dat vervolgens 'iedereen' wel weet hoe de crisis op te lossen.

Enfin, schulden afbouwen, dat is dus kennelijk het recept. Naast 'schulden afbouwen' is daar in de Nederlandse context direct 'sparen' aan toegevoegd. Termen die er in ons calvinistische land ingaan als het spreekwoordelijke 'Gods woord in een ouderling'.

Vanaf het moment dat iedereen deze oplossing begon te roepen, heb ik het idee gehad dat er ergens in deze oplossing iets niet klopt, of dat ze net even te simplistisch was. Dat gevoel ging gepaard met een vraag die daarbij direct opkwam: zou de oplossing van de crisis niet per land verschillend kunnen zijn? De oplossing 'schulden afbouwen' werd echter alom verkondigd als een wereldwijde en vooral ook Europese oplossing.

Voor Nederland zijn daar echter wel wat kanttekeningen bij te plaatsen. Nederlanders hebben inderdaad veel schulden, maar daarnaast hebben ze zoveel gespaard dat ze per saldo de eigenaren van hun eigen schulden zijn. Dat eerste lijkt niet best, dat laatste stelt daarentegen wel weer gerust. Dat maakt mogelijke problemen met schulden (hoe vervelend ook voor betrokkenen) tot een binnenlands herverdelingsvraagstuk. Dat laatste kunnen de Zuid-Europese landen niet zeggen. Op de stelling dat 'Nederlanders per saldo de eigenaren van hun eigen schulden zijn' kom ik in dit boek uitgebreid terug.

Ten tweede – en dat hangt samen met het eerste punt – is Nederland per saldo schuldeiser in het buitenland. Het heeft meer te vorderen van het buitenland dan andersom. Met andere woorden: we hebben wel wat te verliezen. Maar is schulden afbouwen dan ook wat we in Nederland zien gebeuren?

Ten derde kent Nederland een bijzonder fenomeen dat in de rest van de wereld maar nauwelijks voorkomt: de pensioenfondsen. Helemaal onbekend is het verschijnsel niet buiten Nederland, maar qua omvang springt ons land er toch wel erg uit, zeker vergeleken met de andere landen in de eurozone. Dit maakt iedere vergelijking van de economieën in de eurozone met die van Nederland op voorhand tot een kromme vergelijking die tot foute conclusies kan leiden.

Als vierde en laatste punt wil ik hier de betalingsbalans van Nederland noemen. Het overschot op de lopende rekening van onze betalingsbalans is al decennia lang behoorlijk groot en is de laatste paar jaren zo hoog opgelopen dat de 'onderbesteding' of het 'spaaroverschot', zoals economen dit overschot op de lopende rekening ook wel noemen, zorgwekkende vormen begint aan te nemen. Hoe valt dat te rijmen met het aflossen van schulden?

De hierboven genoemde vier punten hangen allemaal met elkaar samen en geven een goed inzicht in de centrale probleemstelling van dit boek: is de manier waarop Nederland met de schulden crisis omgaat wel de juiste? En zo niet, in welke richting moeten we de 'oplossing' dan wel zoeken? Het gaat daarbij vooral om de samenhang tussen de diverse vraagstukken en problemen. We krijgen vaak genoeg 'detailoplossingen' aangereikt, maar daarbij wordt zelden of nooit naar de invloed op andere economische vraagstukken gekeken. Ik betrek daarbij vooral ook de andere landen in de eurozone in de beschouwingen om een goed overzicht te krijgen van de staat van onze nationale economie in

relatie tot die landen. De onderlinge verbondenheid via de euro is immers een zeer belangrijke factor.

Terug naar de probleemstelling: is de manier waarop Nederland met de schulden crisis omgaat wel de juiste? De vraag stellen is de vraag beantwoorden: nee, we doen iets niet goed; er zijn veel partijen in Nederland die structureel financieel ongewenst gedrag vertonen en zij worden daarin niet geremd. Dat wil overigens niet zeggen dat het niet beter kan gaan met de Nederlandse economie zodra de recessie voorbij is en het consumentenvertrouwen verder aantrekt. Maar het zou wél beter kunnen gaan en we zijn er zelf mede debet aan geweest dat de crisis zo lang heeft geduurd (en nog steeds voortduurt).

Graag wil ik in dit boek op een aantal punten een vergelijking maken tussen Nederland en Duitsland. Het lijkt er duidelijk op dat Duitsland de diepe crisis van 2008-2009 inmiddels te boven is en inmiddels weer terug is op het niveau van 2007, terwijl Nederland daar duidelijk bij achterblijft. Een opvallend verschil tussen Nederland en Duitsland is de manier waarop beide landen voor hun pensioenen zorgen. We kunnen dan constateren dat Duitsland nauwelijks of niet heeft gespaard voor zijn pensioenen; men hanteert namelijk het zogenaamde omslagstelsel voor pensioenen. Nederland daarentegen heeft zo'n 188% van zijn Bruto Binnenlands Product (BBP) (eind juni 2014) gespaard in zijn pensioenfondsen en is daarmee het land dat wereldwijd het meeste voor zijn pensioenen heeft gespaard. Niettemin maakt Nederland zich hier grote zorgen over. Duitsland komt niet veel verder dan enkele procenten van zijn BBP, maar de Duitsers lijken zich er duidelijk minder zorgen over te maken. Al zijn zij ook niet geheel zorgenvrij.

Het consumentenvertrouwen van de Nederlanders daalde in de loop 2013 zelfs zo sterk dat we de Grieken op dit punt wisten te overtreffen. Er is geen land binnen de eurozone waar op dat moment zo weinig vertrouwen was in de toekomst als in Nederland – al is het sentiment sinds eind 2013 wel gekeerd. Ik verklaar de somberheid als volgt: wij Nederlanders voelen heel goed aan dat juist wij het meest te verliezen hebben; immers, we zijn het rijkste land van de eurozone (Luxemburg vanwege zijn kleine omvang niet meegerekend). Een rijkard maakt zich zorgen over de waarde van zijn bezit, dat hoeft een arme sloeber niet te doen.

Er lijkt tevens een rechtstreeks verband te bestaan tussen het consumentenvertrouwen in Nederland en de vele pessimistische berichten

over onze pensioenen, terwijl juist wij er op dit punt beter voor staan dan welk ander land ook – wij hebben tenminste ‘iets’ gespaard, de meeste andere niet. Dat een land als Duitsland zich duidelijk minder zorgen maakt over de toekomst is – vanuit een Nederlandse gedachtegang met zijn focus op pensioenen – dan ook heel opmerkelijk. Toch verwijzen we graag naar Duitsland als voorbeeld van hoe het wel moet. En dat is natuurlijk een beetje vreemd. Wij maken ons grote zorgen om onze pensioenvermogens, vermogens die Duitsland nauwelijks of niet kent, maar als het gaat om een voorbeeldfunctie wijzen we wel weer naar onze oosterburen. Met andere woorden, met Duitsland als voorbeeld kun je met redelijk vertrouwen naar de toekomst kijken, ook al heb je niet of nauwelijks voor je pensioen gespaard.

Maar als wij er zo van overtuigd zijn dat een gespaard pensioen onontbeerlijk is voor een onbezorgde toekomst, hoe komt het dan dat wij ons er helemaal niet (of nauwelijks) druk over maken dat alle andere eurolanden zich hier níét druk over maken? Verbonden als we zijn met deze landen via de euro, zouden we juist nog veel meer zorgen moeten hebben over de pensioenen van onze ‘euro-vrienden’ dan over onze eigen pensioenen. Het wezenlijk anders inrichten van je financiële economie dan de andere eurolanden kan tot grote problemen leiden. Dat hebben we een paar jaar geleden gezien aan de grote verschillen tussen de Noord-Europese en de Zuid-Europese landen.

Naast de eerdergenoemde centrale probleemstelling (‘is de manier waarop Nederland met de schulden crisis omgaat wel de juiste?’) heb ik mij vanaf het begin van de crisis ook het volgende afgevraagd: stel dat ieder land net zo zou reageren op de crisis als Nederland, wat zou er dan gebeuren? Stel dus dat ieder land ‘afwacht’ en voor zijn economisch herstel al zijn kaarten zet op de export. Je zou verwachten dat dan in geen enkel land de export aantrekt, omdat iedereen zijn hand op de knip houdt. Voor de goede orde: ik ben een warm voorstander van export, want landen exporteren vooral datgene waar ze goed in zijn. En dat is logisch, want anders zouden andere landen ook geen belangstelling hebben om deze export te kopen. Bij veel export doet iedereen waar hij of zij het best in is en dat verhoogt de welvaart in de wereld. Het probleem in Nederland zit ook niet in de export, maar in onze relatief geringe bereidheid tot importeren.

Kortom, elk land behoeft een maatwerkoplossing in het zoeken naar economisch herstel. Een herstel dat in Nederland vooral moet worden gezocht in een nieuwe kijk op onze eigen financiën. We hebben een fi-

nancieel bestel geschapen met een veelheid aan schulden en vorderingen naast een reële economie die daarmee niet in de pas loopt. De gezamenlijk balansen van onze Nederlandse financiële sector (inclusief pensioenfondsen) zijn vele malen groter dan de waarde van de reële economie. Maar vooral ook onze totale vorderingen op en verplichtingen aan het buitenland, weliswaar per saldo positief, zijn torenhoog. Zolang iedereen zijn verplichtingen nakomt gaat het goed, maar zodra een aantal partijen in gebreke blijft, ontstaat er instortingsgevaar.

Impliciet gaat dit boek ook over ‘vertrouwen’. Het gebrek daaraan is volgens velen de kern van de financiële crisis. Want financiën is vertrouwen: vertrouwen in de investeringen die je hebt gedaan, in de instituties die het financiële systeem moeten waarborgen, in pensioenen, in de juistheid van keuzes die politici maken en in het samenhangende geheel. Ook is hier wellicht een verklaring in te vinden waarom de crisis Nederland behoorlijk heeft geraakt. We waren in ons land – meer dan in de meeste andere landen – gewend aan een zeer hoge mate van vertrouwen, in de overheid, in onze financiële instituties, maar vooral ook in brede zin: in elkaar – de Nederlandse samenleving is een sterk solidaire samenleving met hoge pensioenen, een uitstekend sociaal voorzieningenniveau en overlegstructuren (‘polderen’) met voor ieder een redelijke oplossing. De oorsprong van deze hoge mate van vertrouwen en solidariteit ligt ver terug in de geschiedenis van ons land. De Gouden Eeuw spreekt daarbij wellicht het meest aan, maar ook daarvoor was vertrouwen al een belangrijk fundament waarop in ons land een welvarende samenleving werd gebouwd. Daarom heeft het sterk verminderde vertrouwen waarmee de financiële crisis gepaard ging, ons land meer geraakt dan landen waar dat vertrouwen van oudsher een minder fundamentele rol speelt. Het herstel van vertrouwen in onze financiën is daarom cruciaal.

DE STRUCTUUR VAN DIT BOEK

Onze Nederlandse economie worstelt momenteel met een veelheid aan problemen: overheidsfinanciën, pensioenen, huizenmarkt, werkloosheid, enzovoort. Een gedetailleerde analyse daarvan is in een boek van deze omvang echter niet mogelijk. Dat is ook niet nodig; het kan u niet zijn ontgaan dat er al erg veel over wordt gepubliceerd. U heeft zich dus al uitgebreid kunnen ‘inlezen’. Tekenend is echter dat veel van deze

publicaties weliswaar behoorlijk diepgravend zijn, met veel details en data, maar dat de samenhang met de andere vraagstukken van deze tijd er vaak bekaaid afkomt.

Zeker, het verband tussen pensioenen en huizenmarkt is vele malen gelegd, maar het lijkt alsof de juiste snaar net niet wordt geraakt. Men zoekt wel in de juiste hoek, maar kan de conclusies niet 'rond' krijgen.

Op de rapporten met vele details en data over huizenmarkt, hypotheek en pensioenen zal ik niet veel kunnen aanvullen. Maar op de samenhang met andere 'dossiers' is er nog veel te winnen. Daarnaast wil ik een aantal inzichten en observaties naar voren brengen waarover het tot dusverre behoorlijk stil is gebleven.

Omdat het over 'financiën' gaat, moeten we op zoek naar zaken die ons financieel gezien het meest raken. Allereerst is dat ons inkomen en ons uitgestelde inkomen (pensioen). Inkomen kan een belangrijke bron van financiële vermogensvorming zijn, tenminste als je inkomen overhoudt. Maar ook als je inkomen tekortkomt, want dan creëer je immers schulden. Aangezien Nederland een groot deel van zijn inkomen verdient in het buitenland, houd ik in hoofdstuk 2 de betalingsbalans van ons land tegen het licht. Ons land boekt enorm grote overschotten en is bovendien zeer sterk vervlochten met dat buitenland; de financiële impact hiervan is enorm. Deze grote overschotten krijgen over het algemeen maar weinig aandacht.

Wat wordt gezien als de belangrijkste financiële verplichting die een mens aangaat in zijn leven, de aankoop van een huis (met de daarbij horende hypotheek), komt in hoofdstuk 3 aan de orde.

Het uitgestelde inkomen, onze pensioenen, bespreek ik in hoofdstuk 5. De belangstelling voor pensioenen is enorm groot – de media besteden er veel aandacht aan. Is er nog een Nederlander te vinden die nog nooit heeft gehoord van de term 'dekkingsgraad'? Al zullen er velen zijn die niet weten wat het inhoudt.

Deze drie hoofdstukken vormen de kern van het boek, en de hierin behandelde onderwerpen bepalen in belangrijke mate onze 'financiën'. Ze bepalen ons inkomen en onze financiële balans. Deze beschouwingen zijn hoofdzakelijk algemeen economisch van aard. In hoofdstuk 7, over het individuele inkomen, wordt beschreven wat dit allemaal voor gevolgen heeft voor het individu.

In de andere hoofdstukken worden twee onderwerpen besproken die nauw samenhangen met onze financiën: Europa en 'sparen en investeren'.

Een volledig overzicht van de hoofdstukken

Eerst sta ik in hoofdstuk 1 stil bij de economische geschiedenis van ons rijke land. Want rijk zijn we, dat zal eveneens blijken uit de diverse ranglijstjes die opgenomen zijn in datzelfde hoofdstuk. De basis is goed, meer dan goed. Ons land voldoet deels bewust, deels onbewust en ook deels door toeval aan de belangrijkste voorwaarden om een rijk en welvarend land te zijn. We zullen zelfs zien dat er argumenten zijn om te beweren dat de Republiek in de 16de en 17de eeuw een belangrijke eerste slinger heeft gegeven aan het vliegwiel van het hedendaagse kapitalisme.

Het – min of meer – ‘nieuwe’ issue waarvoor veel meer aandacht nodig is, is onze lopende rekening van de betalingsbalans. Het is een groep economen natuurlijk niet ontgaan dat hier een groot ‘probleem’ ligt. Maar in de media krijgt het onderwerp niet de aandacht die het verdient en dat is een groot raadsel. De lopende rekening is een zeer belangrijke indicator van de stand van de nationale economie. Misschien is het voor de media te ‘gecompliceerd’ of te ‘technisch’ om er een leuk item van te maken, maar het belang ervan wordt onderschat. In hoofdstuk 2 ga ik uitgebreid op de betalingsbalans in, omdat ik een goed begrip ervan als heel wezenlijk beschouw.

Over de onderwerpen van hoofdstuk 3, ‘Huis en hypotheek’, is al erg veel gepubliceerd. Een andere, nieuwe kijk is bijna niet mogelijk, alles lijkt al gezegd en geschreven. Toch is er vanuit macro-economisch perspectief een verrassende analyse te maken, die geheel in lijn ligt met mijn analyses van de pensioenen en de lopende rekening van de betalingsbalans.

Met de invoering van de euro dachten velen dat de Europese eenwording was voltooid. Inmiddels weten we beter en vragen we ons af hoe een en ander gerepareerd moet worden. Meer of minder Europa? Is een politieke unie of een federatie zoals de Verenigde Staten nodig? Maar hoe solidair zijn wij Nederlanders eigenlijk met Europa? In hoofdstuk 4, ‘Een solidair Europa?’ breng ik naast deze vraag nog een andere vraag naar voren. Het antwoord op deze vraag, die ik hier bewust nog niet prijsgeef, is leidend bij de antwoorden over alle vragen over Europa. Het behoeft geen betoog dat ‘Europa’ een grote invloed heeft op de financiën van Nederland.

In hoofdstuk 5 bespreek ik het Nederlandse pensioenstelsel. Ook hiervoor geldt dat er erg veel over gepubliceerd is. Centraal in dit hoofdstuk staat een algemene uitleg van de pijlers van ons pensioen-

stelsel, waarbij tevens een vergelijking wordt gemaakt met Duitsland. Gezien de grote verschillen tussen deze twee landen stellen we ook de vraag of het kapitaaldekkingstelsel zoals we dat in Nederland kennen eigenlijk wel zo superieur is in vergelijking met het omslagstelsel. Tot slot komt er een merkwaardige dubbelrol van de pensioenfondsen ter sprake; ook weer een punt waarvan met grote verbazing kan worden geconstateerd dat deze niet meer de aandacht krijgt in de nationale discussies over onze economie.

Hoofdstuk 6, 'Sparen en investeren', behandelt een les uit de economie. In ons systeem van verplichte (pensioen)besparingen is sparen een dogma geworden. Daarbij overheerst de gedachte dat er altijd wel iets verstandigs te doen is met al dat spaargeld. Maar leveren alle investeringen wel het gewenste resultaat op?

In hoofdstuk 7, 'Het individuele inkomen', staat het individu centraal. Vrijwel iedereen roept dat Nederlanders zoveel schulden hebben, maar we behoren gemiddeld genomen tot de rijksten ter wereld. Hoe zit dat?

In hoofdstuk 8, 'Hoe nu verder?', zullen de diverse analyses en conclusies uit de verschillende hoofdstukken in een breder verband worden beschouwd en aan elkaar worden getoetst aan de hand van een drietal kernpunten. Tot besluit zal een aantal aanbevelingen niet ontbreken.

Ieder hoofdstuk begint met een inleiding waarin de centrale vragen van het betreffende hoofdstuk zullen worden beschreven. Vervolgens worden de diverse onderwerpen uitgediept en van een conclusie voorzien.

MICRO, MACRO

Je hebt micro-economen en je hebt macro-economen. Micro-economen duiden we ook wel aan als bedrijfseconomen. Macro-economen hebben nog wel eens de neiging om zichzelf als economen aan te duiden – dus zonder 'macro' –, en daarmee de term economen opeisend als ware hun vakgebied het enige echte waar de economie zich mee bezighoudt: staatshuishoudkunde pur sang. Bedrijfseconomen zitten hier over het algemeen niet zo mee, heimelijk hebben zij wel enige bewondering voor (macro-)economen. Het is een vak waarmee zij in hun studie kennis hebben gemaakt en vaak als moeilijk, abstract, wiskundig, soms vaag en 'zweverig', maar ook zeker als uitdagend hebben ervaren.